

Особливості мотивації навчальної діяльності дорослого у вищій освіті

М. Г. Дернова

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ, Україна

Paper received 28.05.2016; Accepted for publication 15.06.2016.

Анотація. У статті проведено аналіз вітчизняних і зарубіжних концепцій щодо мотивації навчання дорослих й визначені особливості мотивації дорослих щодо навчання у вищих навчальних закладах. Визначено, що мотивація дорослих щодо навчання є комплексною, тобто містить як внутрішні, так і зовнішні мотиви, кожен з яких певною мірою впливає на прийняття дорослим рішення навчатися і бути ефективним у навчанні. Визначити реальну різницю між силою внутрішньої й зовнішньої мотивації майже неможливо. Крім того, мотиви щодо навчання дорослого не постійні, а змінні відповідно до ситуації, періоду життя, інтересів дорослого тощо. Мотиви дорослих щодо навчання можна згрупувати у три загальні групи: професійно-економічні, особисті й соціальні.

Ключові слова: навчання дорослих, дорослий студент, внутрішня мотивація, зовнішня мотивація, андрагогіка.

Вступ. Оскільки входження у світову економіку, лібералізація й інтернаціоналізація торгівлі призвели до конкуренції не тільки на національному, але й світовому ринку, участь дорослих у навчанні як стверджує польська дослідниця І. Сорокош, залежить від багатьох ситуацій, у тому числі й від ситуації на ринку праці [7]. Зміна професійної структури, відмирання одних та створення інших професій, що загалом вимагає значної професійної мобільності, а відтак постійного навчання, перенавчання, й підвищення кваліфікації призвели до того, що трансформацію ринку праці вважають важливим зовнішнім фактором участі дорослих у вищій освіті. Іншим важливим фактором вважається впровадження нових технологій в усі сфери суспільного життя, що суттєво змінюють умови праці і висувають нові вимоги до навичок і здібностей дорослої людини. Це актуалізує проблему мотивації навчальної діяльності дорослих, яка вважається рушійною силою цього процесу. Цілком справедливо зазначає Л. Лук'янова, що одним з найважливіших шляхів оптимізації освіти дорослих є управління їх мотивацією, яке засноване на результатах наукового аналізу та закономірностях їх особистісного розвитку [там само].

Мотивація навчання у вищій освіті має чотири функції, а саме: спрямування уваги студентів на задачі; переорієнтація уваги; підвищення наполегливості студентів; орієнтири для контролю за власним навчанням. При цьому мотивація визначається як внутрішня рушійна сила зовнішньої поведінки, яка збільшується, коли студенти відчувають певний дисбаланс або дефіцит в потребах [10].

Огляд публікацій за темою. Проблема мотивації навчальної діяльності дорослих останнім часом розглядається багатьма російськими (П. Гальперін, Л. Божович, Б. Додонов, Ю. Кулюткін, С. Рубінштейн, О. Леонтьєв, А. Маркова, С. Москвічов, Г. Сухобська, Є. Шорохова, П. Якобсон та ін.) й зарубіжними вченими (С. Брукфілд, Дж. Бенсмен, С. Меррієм, М. Ноулз, Р. Влодовські, П. Пінтріч, Дж. Ротгенс, М. Свінікі, І. Сорокош, Г. Шмідт та ін.). В Україні особливості мотивації навчання дорослої людини розглядалися тільки дотично окремими ученими (Л. Лук'янова, І. Меліхова, Е. Помиткін, Н. Протасова).

Перш за все, слово «мотивація» походить від латинського дієслова *movege*, що означає рухатися. Це означає, що мотивація має відношення до наших

рухів або дій. Доречі, воно використовується щоб пояснити, чому люди виконують певну діяльність у певний час [3, с. 3], допомагає зрозуміти людську поведінку і вчинки. Більшість зарубіжних психологів, які досліджують процес навчання дорослих, використовують слово «мотивація», щоб описати ті процеси, які збуджують і підбурюють поведінку; дають напрямки або мету поведінці; дозволяють зберегти поведінку; ведуть до вибору певної поведінки [12, с. 2]. Так, деякі зарубіжні дослідники визначають мотивацію як процес, у якому збуджується і підтримується цілеспрямована діяльність [9, с. 4], як внутрішню силу, яка активізує, спрямовує і підтримує поведінку впродовж часу [11].

Мотиви є причиною поведінки особистості, їх джерелом вважаються потреби, вони виступають рушійною силою будь-якої діяльності [16]. Отже мотиви – це усе, що спонукає людину до дії. Звідси мотивація – це система мотивів, яка визначає конкретні форми діяльності або поведінки дорослої людини, вона необхідна для ефективного виконання прийнятих рішень і запланованих завдань [16].

Деякі дослідники пропонують наступну класифікацію зовнішніх і внутрішніх мотиваційних факторів навчання дорослих:

1. Фактори навчальної діяльності (методи навчальної діяльності, зміст навчального процесу, організація навчальної діяльності, способи контролю і оцінки, соціально-психологічні феномени в навчальній групі, суспільно-економічні відносини);

2. Фактори особистості учня (загальні особливості мотиваційної сфери, здібності та здатність до навчання, ставлення до навчання – початкова умова формування мотивації, внутрішнє самопочуття у навчальному колективі, його статус і самооцінка, попередній досвід) [13].

Отже, у ситуації навчання взаємодіють дві групи чинників. Перша група – фактори навчання як діяльності. Друга стосується безпосередньо індивідуальності учня. Власне діяльність навчання включає процес організації навчання, сам предмет засвоєння, викладачів з певними методиками, досвідом і здібностями. Дорослий вступає в процес навчання з власною сукупністю запитів, інтересів, потреб і цілей.

Іншим поглядом на мотивацію дорослих щодо навчання є думка М. Ноулза, Е. Холтона і Р. Суонсона [6], які вважають, що дорослі реагують на зовнішні

мотиватори, але внутрішня мотивація потужніша, і саме вона сприяє безперервному навчанню. До зовнішніх факторів мотивації відносять збільшення заробітної плати, більш високий статус, посаду і пільги, заохочувальні виплати, академічний кредит; але внутрішні мотиви, такі як задоволення від роботи, бажання росту, поліпшення самооцінки і якості життя, дослідники вважають важливішими для дорослих у процесі навчання, і, отже, повинні заохочуватися педагогами.

Е. Деці теж вважає внутрішню мотивацію необхідною для ефективного навчання дорослих. Дослідник визначає її як вільну участь у діяльності за відсутності зовнішніх вимог або підкріплень [5]. Виокремлення внутрішньої і зовнішньої мотивації відбувається за критерієм нагороди за здійснювану активність. При зовнішній мотивації й сама нагорода буде зовнішньою стосовно людини. Коли мотивація є внутрішньою, то винагородою за неї вважається активність сама по собі. Тому внутрішньо мотивована поведінка базується на потребі людини бути компетентною і самодетермінованою у взаємодії з середовищем [там само].

На нашу думку припущення М. Ноулза щодо дорослого учня, а саме: самокерованість, досвід, готовність до навчання і безпосереднє застосування вивченого, не можуть повністю пояснити складну природу дорослого учня. Так чи інакше, М. Ноулз не бере до уваги багатогранне життя дорослого, який має не тільки професійні, але й сімейні, особисті, соціальні та культурні аспекти життя. Крім того, його припущення, що найбільш потужні мотиви є внутрішніми, а не зовнішніми, вимагають глибокого дослідження, приймаючи до уваги, що внутрішня мотивація формується як зовнішніми, так і внутрішніми силами. На нашу думку, майже неможливо визначити реальну різницю між силою внутрішньої й зовнішньої мотивації. Життєвий етап і досвід дорослого також впливає на систему його цінностей, які мають значний вплив на рішення дорослих брати участь у навчанні. Що підтверджує теорія мотивації Г. Олпорта.

Внутрішня мотивація навчальної діяльності дорослого вважається дослідниками неоднорідною, але її класифікують як: утилітарну мотивацію, мотивацію престижу і мотивацію, коли знання перетворюються

на самоціль. Утилітарна мотивація може бути вузькою, яка визначається тільки особистими потребами людини, і широкою, коли особисті потреби взаємопов'язані із соціальними. В обох випадках мотивація має витоки із соціально-професійної практики людини і ґрунтується на потребі удосконалити цю практику. В іншому разі особиста потреба може збігатися з потребами виробництва або суспільства. Мотивація престижу теж є суттєвим стимулом для включення дорослого у процес навчання. У цьому разі він отримує задоволення від навчання, оскільки інші люди, які його оточують, не навчаються, що підвищує його статус, створює можливість виділитися із оточуючого середовища. Третій тип мотивації, коли знання набуваються заради самих знань, є найменше поширеною [15, с. 63-67].

На нашу думку такий підхід до визначення особливостей мотивації навчання дорослих недостатньо об'єктивно висвітлює зовнішні мотиви, які впливають на рішення дорослих щодо навчання. Тому вважаємо доцільним розглянути проблему мотивації навчання дорослих більш детально.

Мета. Метою статті є аналіз вітчизняних і зарубіжних концепцій щодо мотивації дорослих у навчанні, визначення особливостей мотивації дорослих щодо навчання у вищих навчальних закладах.

Результати та їх обговорення. Тадиційно психологічною основою гуманістичної педагогіки є концепція мотивації А. Маслоу [14], яка дає своєрідну класифікацію потреб, віддзеркалює їх ієрархію і зв'язки. Згідно з цією концепцією кожна людина народжується з потребами певних видів і, у міру задоволення нижчих, їх місце займають вищі. Усвідомлена потреба зазвичай стає мотивом діяльності. Між іншим, велика кількість мотивів знаходиться у підсвідомості. Після їх «виведення» на рівень свідомості, вони сприяють розв'язанню проблеми збереження особистості, її прогресу. Але ці мотиви здебільшого є внутрішніми.

Якщо прийняти за основу наших суджень припущення, що метою вищої професійної освіти дорослих є самоактуалізація і реалізація потенціалу для особистісного зростання, модель ієрархії потреб Маслоу може бути реконструйована з огляду на основні принципи навчання дорослих (рис. 1).

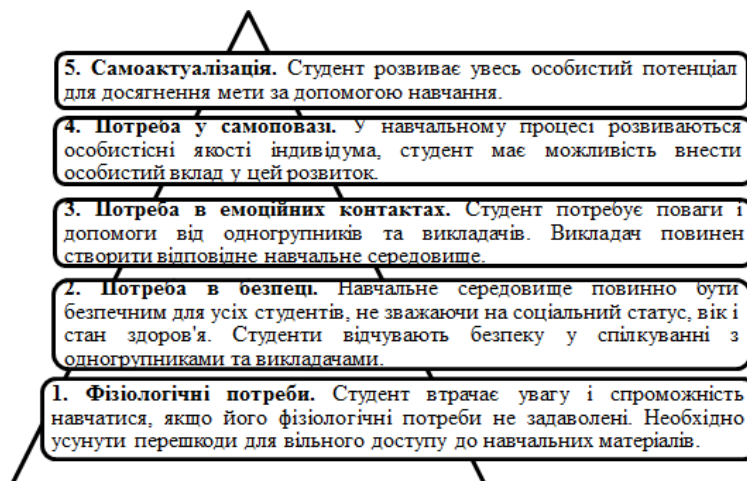


Рисунок 1. Ієрархія потреб А. Маслоу у навчанні дорослих студентів (Перероблено автором з [1]).

Однак, спираючись на теорію особистості Г. Олппорта, доросла людина має подвійну систему мотивації, тобто вона мотивована одночасно потребою адаптації до свого навколишнього середовища і прагненням росту або більшої самоактуалізації. Потреба адаптації й потреба росту співіснують пліч-о-пліч в одній людині. Оскільки особистість – це зростаюча система, що постійно включає в себе нові елементи, й мінлива завдяки їм [2, с. 175], доросла людина свідомо впливає на своє навколишнє середовище. Тому людські мотиви незліченні. Щоб їх трактувати, Г. Олппорт розробив концепцію функціональної автономії. Теорія функціональної автономії – це теорія мінливих, а не незмінних мотивів.

Функціональна автономія визначається як придбана система мотивації, у якій напруги, які вона містить, відмінні від попередніх напруг, від яких ця система походить [2, с. 229]. Іншими словами, початковий мотив може перерости в інший, який продовжує його, але функціонально незалежний від нього. Загалом, концепція функціональної автономії полягає в тому, що деякі, але не всі, людські спонукання функціонально незалежні від початкових мотивів, відповідальних за поведінку. Функціонально автономні мотиви є сучасними й самодостатніми. Основний принцип функціональної автономії свідчить, що присутній мотив функціонально автономний доги, поки він шукає нові цілі, це значить, що дорослий може поводитися як і раніше, тобто продовжувати навчання, навіть якщо його мотивація змінилася.

Розрізняють два рівні функціональної автономії: персеверативну функціональну автономію й пропріативну функціональну автономію (за Г. Олпортом). Персеверативна функціональна автономія продовженої дії заснована на простих неврологічних принципах. «Продовжена дія» означає здатність враження впливати на наступні переживання. Натомість пропріативна функціональна автономія відноситься до самодостатніх мотивів, що входять у пропріум, і тим самим стає керівною системою мотивації особистості.

Водночас теорія потенціалу дорослих щодо навчання (Х. Маккласкі) постулює, що доросле життя є періодом росту, зміни та інтеграції, де дорослий постійно прагне до рівноваги між кількістю необхідної (навантаження) і наявної енергії (потужності) [8, с. 93]. І навантаження, і енергія складаються як з внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Зовнішнє навантаження складається із завдань, пов'язаних із звичайними вимогами життя (наприклад, сімейні, робочі і громадські обов'язки), а внутрішнє навантаження складається з життєвих очікувань дорослих (наприклад, прагнення, бажання, і майбутні очікування). Енергія складається з комбінації зовнішніх ресурсів (підтримка сім'ї, соціальні та економічні можливості). Вона також включає в себе придбані або накопичені навички та досвід, які сприяють ефективній роботі [8, с. 93-94]. За Х. Маккласкі потенціал може збільшуватися або за рахунок зниження навантаження, або збільшення потужності. Коли навантаження відповідає або перевищує енергію, і якщо обидва показники фіксовані, ситуація стає дуже вразливою і сприйнятливою до руйнування. Якщо навантаження і енергію можна регулювати, а доросла людина має потенціал

потужності, вона краще оснащена для вирішення непередбачених надзвичайних ситуацій, може ризикувати, брати участь у пошуковій, творчій діяльності і навчанні. Отже, енергія повинна дорівнювати або перевищувати навантаження. Це означає, що мотивація людини до участі у навчанні повинна перевищувати бар'єри чи перешкоди.

Мотивація і бар'єри (тобто енергія і навантаження) – це дві протилежні сили, які значною мірою впливають на участь дорослих у навчанні. Мотивація дає енергію дорослому до участі у навчанні, а бар'єри виснажують енергію. Тому необхідно мати резерв для забезпечення безперервної участі дорослих у навчанні.

Аналіз психологічних досліджень свідчить, що перешкоди щодо участі дорослих у навчанні можна класифікувати як: ситуативні (залежно від ситуації, у якій перебуває дорослий в даний момент часу, його соціально-економічні умови, культурні детермінанти), організаційні (всі методи і процедури, які перешкоджають дорослим брати участь у навчанні, серед них географічні умови, демографічні чинники), диспозиційні або психосоціальні (відношення дорослого до себе і навчання) та інформаційні (дорослий не володіє доступними засобами навчання). Географічні умови пов'язані з поділом на міську, приміську і сільську місцевості по відношенню до освітніх можливостей. Демографічні чинники включають вік і стать, які впливають на прийняття рішення щодо участі дорослих у навчанні. Соціально-економічні умови та освіта формують досвід дорослого і його положення у суспільстві. Культурні детермінанти, як правило, утримують від участі у навчанні групи меншин.

Висшезазначене дає можливість представити модель формування потенціалу дорослих для навчання (рис. 2), у якій досвід дорослих визначається у якості відправної точки. Досвід включає систему цінностей, культурну спадщину, особистісну та соціальну зрілість, навички і компетенції. Різні мотиваційні чинники (внутрішні й зовнішні мотиви) та бар'єри для участі дорослих у навчанні (протилежні сили) взаємодіють з різними вимірами людини (когнітивний, емоційний і оточення), додаючи енергії і навантаження. Накопичення енергії і навантаження в різних вимірах направляються на основі цінності навчання по відношенню до різних аспектів життя дорослого, а саме: особистісний, професійний і соціальний аспекти. Це призводить до потенціалу, який дає дорослому енергію брати участь у навчанні.

Висновки. Отже, аналіз вітчизняних і зарубіжних досліджень дає нам можливість зробити висновки, що мотивація дорослих щодо навчання є комплексною. Це означає, що вона містить як внутрішні, так і зовнішні мотиви, кожен з яких певною мірою впливає на прийняття дорослим рішення навчатися і бути ефективним у навчанні. Визначити реальну різницю між силою внутрішньої й зовнішньої мотивації майже неможливо. Крім того, мотиви щодо навчання дорослого не постійні, а змінні відповідно до ситуації, періоду життя, інтересів дорослого тощо. Мотиви дорослих щодо навчання можна згрупувати у три загальні групи: професійно-економічні, особисті й соціальні.

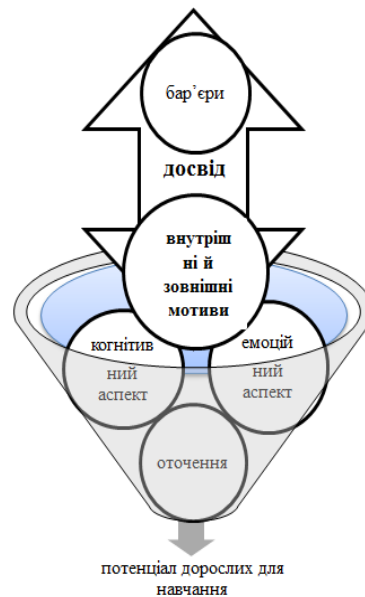


Рисунок 2. Модель формування потенціалу дорослих для навчання (перероблено автором з [4])

ЛІТЕРАТУРА

- Alexander, P. A. (2006). *Psychology in Learning and Instruction*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Beck, R. C. (2004). *Motivation: Theories and principles* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Chao Jr. Roger Understanding the Adult Learners' Motivation and Barriers to Learning. *Educating the Adult Educator: Quality Provision and Assessment in Europe: Inaugural Meeting CONFERENCE PROCEEDINGS*. University of Macedonia Thessaloniki / Greece 6-8 November 2009. - pp. 1088 - P. 905 – 915.
- Deci, E.L. (1980). *The psychology of self-determination*. Lexington, MA: D. C. Heath (Lexington Books).
- Knowles, M.S., Holton III, E.E., Swanson, R.A. (2005). *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. — 6th edition. — London, New York, etc.: ELSEVIER Butterworth Heinemann, pp. 378.
- Lukianova, L. B. Factors motivating teaching adults in *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia: polsko-ukraiński, ukraińsko-polski rocznik*, 1 (15), 2013, P. 393–400.
- Merriam, S. B. Caffarella, R. S. & Baumgartner, L. M. (2007). *Learning in Adulthood: A Comprehensive Guide* (3rd Edition). San Francisco: Jossey-Bass.
- Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in education: Theory, research, and applications*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Svinicki, M. D. (2004). *Learning and motivation in the postsecondary classroom*. Bolton, MA: Anker.
- Thorikildsen, T. A. (2002). *Motivation and the struggle to learn: Responding to fractured lie*. Boston: Allyn & Bacon.
- Wlodkowski, R. J. (2008). *Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults* (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
- Доронина И.В. Факторы формирования мотивации учения при переподготовке специалистов: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html. – Назва з екрана.
- Маслоу А. Мотивация и личность. – СПб.: Питер, 1998. – 478 с.
- Мотивация познавательной деятельности учащихся / Под ред. Ю.Н. Кулюткина, Г.С. Сухобской. - Л.: НИИ 00В, 1972. – 117 с.
- Психологический словарь / [ред. В.И.Войтка]. – К.: Вища школа, 1982. – 215 с.

REFERENCES

- Alexander, P. A. (2006). *Psychology in Learning and Instruction*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart, and Winston.
- Beck, R. C. (2004). *Motivation: Theories and principles* (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.
- Chao Jr. Roger Understanding the Adult Learners' Motivation and Barriers to Learning. *Educating the Adult Educator: Quality Provision and Assessment in Europe: Inaugural Meeting CONFERENCE PROCEEDINGS*. University of Macedonia Thessaloniki / Greece 6-8 November 2009. - pp. 1088 - P. 905 – 915.
- Deci, E. L. (1980). *The psychology of self-determination*. Lexington, MA: D. C. Heath (Lexington Books).
- Knowles, M.S., Holton III, E.E., Swanson, R.A. (2005). *The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development*. — 6th edition. — London, New York, etc.: ELSEVIER Butterworth Heinemann, pp. 378.
- Lukianova, L. B. Factors motivating teaching adults in *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia: polsko-ukraiński, ukraińsko-polski rocznik*, 1 (15), 2013, P. 393 – 400.
- Merriam, S. B. Caffarella, R. S. & Baumgartner, L. M. (2007). *Learning in Adulthood: A Comprehensive Guide* (3rd Edition). San Francisco: Jossey-Bass.
- Schunk, D. H., Pintrich, P. R., & Meece, J. L. (2008). *Motivation in education: Theory, research, and applications*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.
- Svinicki, M. D. (2004). *Learning and motivation in the postsecondary classroom*. Bolton, MA: Anker.
- Thorikildsen, T. A. (2002). *Motivation and the struggle to learn: Responding to fractured lie*. Boston: Allyn & Bacon.

12. Wlodkowski, R. J. (2008). Enhancing adult motivation to learn: A comprehensive guide for teaching all adults (3rd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
13. Doronina I.V. Factors of formation of learning motivation in specialist retraining. http://www.education.rekom.ru/2_2007/32.html.
14. Maslow A. Motivation and personality. – StP.: Piter, 1998. – 478 p.
15. Motivation of students cognitive activity / ed. Yu. Kulutkin, G. Sukhobskaya. - L., 1972. – 117 p.
16. Psychological dictionary / [ed. V. Voitko]. – K.: Vyscha shkola, 1982. – 215 p.

Features of motivation of adult learning in higher education

Dernova M.

Abstract. The article analyzes the Ukrainian, Russian and foreign concepts on adult learning motivation and the features of motivation on adult learning in higher education. It has been determined that adult learning motivation is complex. It includes both internal and external reasons. Each of them affects making the decision to learn and be effective in learning. So it's not possible to measure the strength of internal and external motivation in learning. In addition, the motives on adult learning are not constant, but variable according to the adult's situation, period of life, interests etc. So the motives on adult learning can be grouped into three general groups: professional and economic, personal and social.

Keywords: *adult learning, adult student, internal motivation, external motivation, andragogy.*

Особенности мотивации учебной деятельности взрослых в высшей школе

М. Г. Дернова

Аннотация. В статье проведен анализ отечественных и зарубежных концепций мотивации обучения взрослых и выявлены особенности мотивации обучения взрослых в высших учебных заведениях. Определено, что мотивация обучения взрослых комплексная, то есть содержит как внутренние, так и внешние мотивы, каждый из которых определенной мерой влияет на принятие взрослым решения учиться и быть эффективным в обучении. Определить реальное различие между силой внутренней и внешней мотивацией практически невозможно. Кроме того, мотивы относительно обучения взрослого не постоянные, а изменяющиеся согласно ситуации, периода жизни, интересов взрослого. Мотивы взрослых относительно обучения можно сгруппировать в три общие группы: профессионально-экономические, личные и социальные.

Ключевые слова: *обучение взрослых, взрослый студент, внутренняя мотивация, внешняя мотивация, андрагогика.*